

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/65/70-74>**Vəfa Mirəhməd qızı Seyidova**Azərbaycan Dillər Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
vafaseidova@mail.ru**FRANSIZ DİLİNDƏ ONOMASTİK TƏDQİQATLARIN DİAXRONİK ASPEKTDƏ TƏHLİLİ****Açar sözlər:** *onomastika, xüsusi ad, transformasiya, onomalogiya, apelyativ***Onomastic units in the French language
Summary**

The article comments on the theoretical views of various linguists on the formation of onomastic units, their socio-historical development and etymology, the contradictory and general nature of these ideas.

The article also discusses the fact that special names have an important origin and any meaning, the possibility that a common name becomes a special name, and vice versa. The article speaks at the same time about the distinctive features of proper names. The research has been carried out on the bases of the materials of the French and Azerbaijani languages.

Key words: *onomastics, proper name, transformation, onomology, appellative*

Dildəki hər bir xüsusi ad - onomastik vahid ictimai-tarixi inkişafın məhsuludur. Xüsusi adlar keçmişin izlərini özündə mühafizə edib müasir zamana kimi gətirən real faktlardır, tarixin canlı şahidləridir. Dilçiliyin üfüqlərini genişləndirmək, onun inkişafını hərtərəfli təmin etmək üçün onomastik tədqiqatın əhəmiyyəti müasir dövrdə olduqca böyükdür.

Xüsusi adların mənasının və mənşəyinin elmi cəhətdən araşdırılması onların öz əksini tapdığı qədim sənədlərin tədqiqi və zaman keçdikcə onun formalarının tarixi və linqvistik baxımdan transformasiyasının təhlil edilməsindən ibarətdir.

Onomastika hər hansı bir dildəki xüsusi adların məcmusudur. Məsələn, fransız dilinin onomastikası, Azərbaycan dilinin onomastikası, ingilis dilinin onomastikası, rus dilinin onomastikası və s. Onomastika dildə dar və geniş mənələrdə işlənib bilər. Geniş mənədə işlənən onomastikaya qitələrin, ölkələrin və s. onomastikasını aid etmək olar. Məsələn: Asiyanın onomastikası, Avropanın onomastikası, Antarktikanın onomastikası, Sibirin onomastikası, Alzasın onomastikası və s. Geniş mənədə nəzərdə tutulan onomastika sahəsi *makroonomastika* adlanır. Bundan başqa, onomastika dar mənədə də işlənə bilər: rayonlarda, qəsəbələrdə, kəndlərdə və s. işlənən xüsusi adlar, hər hansı bir yazıçının əsərlərində və ya romanında (məs. Onore dö Balzakın “Qorio ata” romanında) xüsusi adlar. Belə kiçik həcmli sahələrdə onomastik vahidlərin tədqiqi ilə məşğul olan elm sahəsi isə *mikroonomastika* adlanır.

Onomastikaya aid olan hər bir vahid dilin lüğət tərkibinə daxildir. Bu vahidlər də digər vahidlər kimi mənsub olduğu dilin ümumi qanunauyğunluqlarına tabe olur. Onomastik vahidlər özünəməxsus spesifikaya malikdir. Onların hər biri bir sosial işarə deməkdir. Bu cəhətlərinə görə də dilçilikdə bəzi mühüm problemlərin həll olunmasında onlar xüsusi rola malikdir. (19, 91 s.)

Onomastika sahəsini öyrənən elm onomologiya – yun. *onoma* – ad, *logos* – təlim sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir, *ad haqqında elm* deməkdir. Xüsusi adların mənşəyi və mənası tarix boyunca yaddaşlarda əbədiləşmiş və onların kökü Qərbdə Bibliya mətnlərində də gedib çıxır. Lakin maddi sübutlara əsaslanan elmi bir intizam olaraq – yazılar, yazılı sənədlər – onomastika və onun əsas qolları olan antroponimiya (insan adları) və toponimiyanın (yer adları) mənşəyi yalnız XIX əsrin ortalarına təsadüf edir; elə bu vaxtdan etibarən onomastikanın metod və qaydaları formalaşmağa başlamış, aparılan tədqiqatlar nəticəsində əldə olunan nəticələrin bəziləri sübut olunmuş, digərləri hipotetik və ya mübahisəli olaraq qalır.

Müasir onomastika pragmatik onomastikadır; o müvafiq xüsusi adı konvensiya əsasında ona uyğun qəbul edilmiş “adın astanası” kimi dərk edir, bu zaman adın istinad təyinatı birinci yerdə, mənası isə ikinci planda gəlir. Beləliklə, ad bir kateqoriya kimi deyil, bir funksiya olaraq ortaya çıxır və bu onomastikanı sosial-linqvistik təsvirlərə doğru yönəldir.

«Tant de raisonneurs ayant fait le roman de l'âme, un sage est venu, qui en a fait modestement l'histoire ... »

Voltaire, *Lettres philosophiques*.

Çox müdriklər qəlbin romanını yazdılar, yalnız tək bir müdrik ondan sadə tarix yaratdı...

Voltaire, *Fəlsəfi məktublar*.

Boze «Grammaire générale» (Ümumi qrammatika) (1767) kitabının II cildinin birinci fəslini adlara həsr etmişdir (1, s.235-258). Bu iyirmi dörd səhifə boyunca, o, hər şeydən əvvəl apelyativ isimləri xüsusi isimlərdən - "bu şəkildə başa düşülən, ümumi qrammatika məqsədlərinə uyğun olan adların tək bölünməsi"- ayırmağa çalışır. Boze burada fərqi iki meyarə əsaslanır: fikri başa düşmək və məna dərəcəsi. Bundan başqa, «xüsusi adlar mümkün qədər məhdud çərçivədədirlər; çünki onlar varlıqları fərdi təbiətlərinə görə ifadə edirlər, dolayısıyla, bu adları anlamaq, çox mürəkkəb bir prosesdir və beləcə, xüsusi adların anlayışını artıracaq, qismən də olsa, başqa bir fikir əlavə etmək mümkün deyil». Beləliklə, Boze apardığı təhlillər zamanı belə bir paradoksla rastlaşır: *"Həqiqətən varlıqlar yalnız fərdi və tək halda mövcud olduğu kimi, adlar da onları yalnız təbiətlərinə görə təyin edərək müəyyən bir şəkildə ifadə edir: belə düşünülə bilər ki, hər bir varlığı fərdi təbiəti ilə təyin etmək üçün dillərdə yalnız xüsusi adlar olmalıdır; lakin, əksinə, biz dildə xüsusi adlardan daha çox apelyativ adların olduğunu görürük"*. Hər bir şəxsə uyğun bir ad qoymaq lazım olsaydı, paradoks o zaman aradan qalxardı və bu adları yadda saxlamaq da mümkün olmazdı; bu, həmçinin, ayrıca xüsusi adın yalnız onunla əlaqədar olan maraqlara uyğun olaraq istifadə edilməsini tələb edir: fərdlər arasındakı əhəmiyyətli fərq olmadıqda, onlara xüsusi ad verilmir: *"Deməli, hər bir qum dənəsi, sadəcə, qum dənəsidir", hər bir ulduz da hamı tərəfindən yalnız bir ulduz (göy cismi) kimi qəbul edilir, əlbəttə ki, ona bir ad verəcək astronomdan başqa"*. Beləliklə, Boze az da olsa etimologiyaya istinad edir və "dilimizdə apelyativ mənasını təyin edə bilməyəcəyimiz hər hansı bir xüsusi adın olmamasını" aşkar edir, lakin bu, xüsusi adın apelyativə nisbətə təbii prioritetinin olmasını və birincinin təbiətinin ikinci ilə əlaqəli təyin edilməsini göstərməyə xidmət edir: *"Xüsusi adlar analitik sırada prioritet təşkil edir, çünki fərdlər haqqında biliklər eksperimental qaydada birinci gəldiklərinə görə sintetik sırada sonuncu olurlar, çünki ən ümumi və ən sadə fikirlər, mütləq üstünlük təşkil edir."* Gördüyümüz kimi, Bozenin yunan, latın və fransız adları ilə əlaqədar onomastik ideyaları məntiqi tərifi yönəldilmişdir. Bu, xüsusi adın "ən azı bu varlığın mövcud olduğu sahədə, yalnız xüsusi bir varlıqdan danışılan ad" olaraq təyin edən tərifini ənənəvi qrammatikadan götürən Dumarsenin (7, s.1930 fikri ilə üst-üstə düşür; lakin onun şəxsi nəzəriyyəsi daha üstündür: müəyyən bir şəxsə tətbiq edilmədiyi müddətdə apelyativlər mücərrəd adlardır; bir şəxsə tətbiq edildikdə isə, bu mücərrəd adlar xüsusi adlara çevrilir. (14, 534 s.)

Brossun fikrincə isə, əksinə, lingvistik düşüncə diqqət mərkəzində olanları dəyişdirir: xüsusi ad artıq öz təbiəti bucağından deyil, tarixi baxımdan təhlil edilir; burada onun özünəməxsusluğu deyil, apelyasiya səviyyəsinə endirilmə dərəcəsi üstün tutulur: *"Şəxsi adlar əhəmiyyətli bir mənşəyə malikdir və dildə hər hansı bir mənanı ifadə edirlər. Onlar dildəki digər sözlərlə eyni prinsiplər əsasında formalaşır"*. Buradan isə belə bir nəticəyə gəlirik ki, formalaşma fikri təbii fikir üzərində qalib gəlir. Əlbəttə ki, bu, düzgün bir şəkildə onomastik yanaşmadır: Xüsusi isim diaxroniyanın köməkliyi ilə əvvəlki olduğu apelyativ formaya (əvvəlki adına) qaytarılır. Bu baxımdan onomastiklər üçün xüsusi ad məfhumu yoxdur: forma, məna və istinad arasında ilkin uyğunluq tapıldığı andan etibarən şəffaf motivasiyaya qayıdılır. (5, 559 s.)

Eric Buysens yuxarıda adları çəkilən alimlərin fikrinə şərik olaraq göstərir ki, xüsusi ad, nəhayət, ümumi addan o qədər də çox fərqlənir: *"Tez-tez tək bir insanın Jan və ya tək bir qadının Alis adlandırılması xüsusi ad nəzəriyyəçilərini çaş-baş salır; buna görə də, onlar xüsusi adların bu xüsusiyyətinin əhəmiyyətini minimuma endirməyə çalışırlar. Əksinə, qeyd etmək lazımdır ki, xüsusi ad bir çox insan üçün ümumi ola bilər"*. (3, 25 s.)

Bir sözlə, doğrudan da onomastiklər tərəfindən xüsusi ada həqiqi bir yanaşma mövcuddur, bu, tendensiyaların inventarizasiyasından həqiqi tərifin yoxlanılmasına qədər gedən bir yanaşmadır. Bu yanaşmalar hansı uğurlu nəticələri verib? Bu problemin başqa bir tərəfidir. Ancaq bu tərəf isə onomastikistlərin söyləri xaricində baş verir...

Onlar hər bir halda, nizam-intizama daha çox maraq göstərirlər, buna baxmayaraq, xüsusi adın müəyyənləşdirilməsinin həddlərini də başa düşürlər. Beləliklə, təcrübələri onları tez-tez, bunu bir şəkildə inkar edərək, problemi həll etməyə yönəldir.

Bundan başqa, məntiqçilərin və son illərdə dilçilərin xüsusi adın nəzəri cəhətdən öyrənilməsində daha da irəliləməyimizə imkan yaratdıqlarına baxmayaraq, qeyd etmək lazımdır ki, təklif olunan təriflər hələ də məsələnin həlli demək deyildir və onlar son tərəfdən daha çox mükəmməl nəzəri yanaşmaları təmsil edir. (9, s.5-20). Bəzən adlarda tərifdə təqdim olunan meyarların nəzərə alınmamasına rast gəlinir, buna baxmayaraq, onlar xüsusi adları kimi işlədilir. Sintaksis bu problemi həll edə bilmir: xüsusi ad ümumi adla eyni determinativlərlə birləşə bilir. Burada G.Kleiberin xüsusi adın qeyri-müəyyən isimlə güman edilən uyğunsuzluğu ilə bağlı arqumentini xatırlayaq: Deyək ki, bir oxucu qəzetdəki *Tous les Pierre aiment le Sylvaner* - *Bütün Pyerlər Sylvaneri sevir* ifadəsini oxuyur. Bu ümumi iddiaya hansısa bir Pyer, ya da yeganə yaxından tanıdığı Pyer deyərək zidd ola bilər, amma *Pierre n'aime pas le Sylvaner!* - *Pyer Sylvaneri sevmir!* Cümləsinə nəzər salsaq, Pyerin iki işlənmə tərzindəki semantik əlaqə, *Tous les chiens aiment la*

pâtée - Bütün itlər horranı sevir ifadəsindəki itlə, *Mais mon chien n'aime pas la pâtée!* - Amma mənim köpəyim horra yeməyi sevmir! ifadəsindəki itin işlənmə tərzilə eynidir. Ayrıca, determinativli xüsusi isim ilə determinativsiz xüsusi isim arasındakı bu semantik əlaqəni nəzərə alaraq, Pyer ismini bəzən xüsusi isim (*Pierre n'aime pas le Sylvaner* -Pyer Sylvaneri sevmir), bəzən də ümumi isim kimi qəbul etmək arzuolunan deyil (*Tous les Pierre aiment le Sylvaner* - Bütün Pyerlər Sylvaneri sevirlər) ...” (10, s. 538)

Bu səbəbdən, onomastik vahidlər haqqında irəli sürülən bütün nöqteyi-nəzərlərdən belə çıxır ki, özünəməxsusluğu ilə yanaşı, xüsusi adın həm də anlaşılması, əlbəttə, maraqlı problemlərdir, amma praktik baxımdan xüsusi adı təyin edən zaman ikinci dərəcəli problem hesab olunur. Bu, pragmatik bir şəkildə belə müəyyənləşdirilir: yerinə yetirdiyi funksiyasına görə: "xüsusi adı bir kateqoriya olmaqdan daha çox funksiya hesab etmək lazımdır". Xüsusi adı nəzəri baxımdan təyin etməyə çalışırıqsa, niyə də olmasın? Lakin onomastikanın özü tərəfindən linqvistik və məntiqi olaraq yaxşı müəyyənləşdirilməmiş bu xüsusi adlarla əlaqə onomastikaçıya bu adların canlı olaraq, müəyyən bir linqvistik icmanın tərkibində fərqli ifadə sistemləri halında təşkil olunduqlarını görməyi öyrətdi. Onları izah etməyə çalışan tarixi-filoloji məqsədlə yanaşı, bu, onların (onları müəyyənləşdirmək mümkün olmazsa) sosial-linqvistik əlamətlərini təsvir etməyə imkan verir (13, s. 33-54)

Əgər onomastika sahəsinə aid hər hansı bir problemi həll etmək üçün onomastika jurnallarını araşdırsaq, asanlıqla razılaşacağıq ki, xüsusi adlarla bağlı nəzəri məqalələr bu jurnallarda nəinki çox rast gəlinmir, demək olar ki, tamamilə yoxdur. Hər hansı bir bibliografiya təqdim etmək üçün bu jurnallara müraciət etmədən, xüsusi isimlərlə bağlı effektiv tədqiqat aparmış iki elmi işə istinad edək: W.Mańczak. *Le Nom propre et le nom commun* - «Ümumi və xüsusi isim» (14, n° 3, s. 205-218), H.Polge. *Le Nom propre, concept réfractaire à l'innovation lexicale* – “Xüsusi ad leksik yeniliyə qarşı davamlı bir konsepsiyadır” (15, n° 1, s. 49-52).

W.Mańczak, onomastika sahəsindəki təcrübəsinə əsaslanaraq, ehtimal edir ki, "xüsusi isimlər və apelyativlər arasında açıq bir sərhəd qoyacaq bir tərif axtarmaqdan imtina etmək" və "bütün faktlarla deyil, böyük əksəriyyət üçün tətbiq olunan qaneedici olmayan bir təriflə kifayətlənmək daha yaxşı və real olardı".

Əlbəttə ki, bu "təxmini tərifin" həqiqi tərifdən və pis verilmiş bir tərifdən daha çox bir yanaşma olması və tam tərifə uyğun gəlməyərək iki ciddi qüsura malik olması təəssüf doğurur. *Neque omni, neque soli* – heç nə öz-özünə baş vermir... W.Mańczak, daha yaxşı bir nəticə əldə etmək üçün - pragmatizmə müraciət edir və doğru qanunlar olmasa da, heç olmasa, diaxronik və sinxronik meylləri ortaya qoyur. O sinxroniyada belə bir qanunu müəyyənləşdirir: "Xüsusi isim və apelyativlərin fleksiyası (dəyişmə, əyilmə) və sintaksisi arasında fərq olsa da, xüsusi adlar, ümumiyyətlə, daha az fərqlənən fleksiyaya və sintaksisə malikdir". Diaxroniyaya gəldikdə isə, müəllif bir deyil, bir-neçə qanunauyğunluq aşkar edir: 1. "Şəxs adlarının və apelyativlərin fleksiya və sintaksisinin inkişafı arasında fərq olsa da, daha az istifadə olunan şəxs adlarının fleksiya və sintaksisinin təkamülü, ümumiyyətlə, daha sürətlidir"; o, Polşa apelyativi kot "pişik" sözünü və ondan törəyən Kot soyadını, yeni törəmələr təqdim etməklə birincisindən beş halda fərqlənən nümunələrlə verir; 2. "Şəxsi adlar vokativlərdə (səsləndirmə) apelyativlərdən daha çox istifadə olunduğundan, şəxsi adlar analoq dəyişikliklər üçün apelyativlərdən daha çox başlanğıc nöqtəsi olur"; Fransız Louis, ispan Carlos kimi adlar əksər apelyasiya qruplarında olduğu kimi akküzativlərdən (təsirlik haldan) deyil, səslilərdən əmələ gəlmişdir; 3. "Ubi?, Quo?, Unde? – Harada?, Nə vaxt?, Haradan? suallarına cavablarda coğrafi adlarla apelyativlər arasında fərq olsa da, coğrafi adların fleksiyası və sintaksisi, ümumiyyətlə, daha yavaş təkamül edir: beləliklə, latın dilində yerlik hal olan ablativ, toponimlərdə (Parisiis>Paris, Cadurcis>Cahors) izlər buraxmış və sonrakı dövrlərdə itmişdir; 4. "Yerlik halda olmayan ifadələrdə, coğrafi adlarla apelyativlərin təkamülü arasında fərq olsa da, fleksiya və sintaksisin inkişafı ümumi qayda olaraq, daha sürətlə baş verir": apelyativ *grodzisko* "oppidum – şəhər" sözünə uyğun nominativ-akküzativ hala (Polşada yerlik halda olmayan) bir yenilik gətirən Polşa toponimi Grodzisk mövcuddur; 5. Coğrafi adların və ümumi isimlərin təkamülü arasında fərq olsa da, apelyativlərdən daha çox coğrafi adlar analoji dəyişikliklər üçün başlanğıc nöqtəsi olur" (8, s. 212-217): Alman dilində yerlik halda olan Göttingen, yönlük hal formasının ümumiləşdirilməsidir.

Beləliklə, W.Mańczak tərif vermək əvəzinə adların kateqoriyasını müəyyənləşdirməyə çalışır: xüsusi və ümumi isimlər arasındakı sərhəd, öz faktiki təcrübələrinə əsaslanaraq, ona təbii sürətdə formalaşmış kimi görünür; buna görə də o, dərəcələrə əsaslanmağa çalışır.

Xüsusi adlar haqqında səbrlə müəyyənləşdirilmiş meyllərdən ibarət olan belə yanaşmalarla üzləşdiyimizdə, adların təyinatını tapmağa çalışan H.Polje yanaşmasına müraciət etmək olar: "*Homojen bir bütövlük daxilində komponentləri parçalana bilən fərqli bir element əmələ gəlir və bu parçalanma, ipso facto (elə bu səbəbdən), komponentlərin heterogenizasiyasına gətirib çıxarır*" (11, s.631-637). Müəllifin yüksək dəyərləndirdiyi və onomastika sahəsindəki təcrübəsindən götürərək kiçik simvollar əlavə etdiyi bir tərifə nəzər salaq: a) sinxroniyada polionomiyanın nadir olması; b) müəyyən bir spasioloji və xronoloji çərçivədə mükəmməl sinonimliyin çatışmazlığı; c) bu iki fikir "xüsusi adın sadalanan və ya bənzər bir

sistemin tərkib hissəsinə daxil edilməsini mümkün edir və ən azından bir sıra toponimlərin, oronimlərin, hidronimlərin və s.-nin kristallaşma kimi tanınan sabitliyini nəzərə almağı labüd edir”.

Bəlkə də, təcrübəyə əsaslanaraq bəzi tərif cəhdləri ilə birlikdə - bəzən tendensiyaaların inventarlaşdırılmasına (V.Mançak), bəzən adın ümumi bir ada təmiz və sadə bir şəkildə endirilməsinə gətirib çıxaran yanaşmalar da bizi məyus edə bilər (G.Villet). Birinci yol, nəzərdə tutulan obyektin həqiqi tərfi deyil; ikincisi isə, bu obyektin müəyyən bir obyekt kimi mövcudluğunu inkar edir. Nəticədə, onomastikanı malik olduğu konkret təcrübəsi əsasında verdiyi praktik müdrikliyə görə tərifləməliyikmi? Ya əksinə, onu obyektə həqiqi bir adın necə veriləcəyini bilmədiyi üçün günahlandırmalıyıq? “Qırğını qarğaya dəyişmək” (ötəri mənfəət üçün üstünlüyünü əldən vermək) doğru olacaqmı? Qarğanı qırğıdan üstün tutduğu üçün tənqid olunacaqmı? Şübhəsiz ki, bu baxış bucağı məsələsidir ... Və qarğa / qırğı cütlüyünə verilən istinaddan asılı olaraq: nəzəri tərif / konkret izah? ya konkret izah / nəzəri tərif? ...

Xüsusi adın istinad funksiyası da problemi həll etmir. Baxmayaraq ki, xüsusi ad mənə deyil, yalnız bir istinad mənbəyi ola bilər. Ancaq bu xarakter xüsusi adın yeganə gerçəyi deyil. Onsuz da Port-Royalın qrammatikləri eyni mexanizmi xüsusi adda və neytral işarə əvəzliyində görürdülər: hər ikisi deiktik rolunu oynayır və hər biri “*qarışıq düşüncə*” mənasını verir p. (11, s.162-163). Üstəlik, Jeyms Harris bir əsr sonra, xüsusi isimləri fərdi müraciət zamanı “*müəyyənedicilər*”lə (əvəzlilik və artikllər) müqayisədə dilin təsəvvür etdiyi “*ən zəif yaradıcı*” vasitə hesab edirdi, bu da o demək idi ki, istinad mənbəyi xüsusi isimi təyin edə bilməzdi. Əlbəttə, biz bilirik ki, bu yanaşmanı daha da təkmilləşdirmək və xüsusi isimə deiktik və təsəvvür edilən sahə arasındakı keçid vəziyyəti tərifini verərək Xarrisin təklifini dəyərləndirmək mümkündür: “*Bizə elə gəlir ki, xüsusi ad digər iki dil arasında ara yeri tutan başqa bir dil sahəsindən ibarətdir: əslində xüsusi ad isimdir, lakin onun morfo-sintaktik, semantik və pragmatik funksiyası onu deiktiklərə, məsələn, şəxs əvəzliliklərinə yaxınlaşdırır. Düşünmək olar ki, elə dil xüsusiyyətlərini ümumiləşdirməyə və izah etməyə imkan verən də bu ara yerdir: hər bir fərdi şəxsiyyətinə və məkan-zaman davamlılığına görə təyin edilən xüsusi ad, bir işarəni tək bir vahidin uyğun işarəsi edərək, təmsil etdiyi sahəni deiktik sahənin funksiyasına yaxın modallıqla istifadə edir*”. Bununla birlikdə, əgər Port-Royal və Harris tərəfindən əvvəllər nəzərdə tutulan maraqlı bir yanaşma olsa da, xüsusi ada uyğun həqiqi bir tərif yoxdur, çünki kateqoriya xüsusiyyətlər göstərilir və ikisi üçün də ümumi olan bir elementə - deiktikə əsaslanır.

Şübhəsiz, elə buna görə də - məntiqçilərin və dilçilərin söylərini qınamadan belə bir fikrə gəlmək olur – bu sahədə çoxlu yanaşmalar pragmatik olaraq qalır. Beləliklə, Benvenistə görə: “*Adətən xüsusi ad altında başa düşülən şey, davamlı və bənzərsiz tərzdə bir fərdi təyin edə bilmək qabiliyyətinə malik olan şərti sosial identifikasiya işarəsidir*” (2, s. 200). Tədqiqatlar zamanı E.Buyssensin pragmatizminə qarşı çıxan belə bir pragmatizmlə də qarşılaşırıq: “Əksinə, qeyd etmək lazımdır ki, xüsusi adın bir çox insan üçün ümumi ola biləcəyi də vurğulanmalıdır”. Dükro və Todorovun da bu haqda fikirləri pragmatik olaraq qalır: “*Bu zaman müəyyən bir icma üçün xüsusi adın mənasını, bu adın daşıyıcısı ilə əlaqəli bir məlumat toplusunu, cəmiyyətin hər hansı bir üzvünün ən azı bir neçəsinə sahib olduğu düşünülməli bir məlumat toplusu kimi hesab edə bilərik*” (6, s. 321). Bu nə deməkdir? - Xüsusi adın etimologiya təmin etdiyi orijinal mənasından kənar müəyyən bir mənə kəsb etməsi və konvensiyaya söykənməsidirmi? Konvensiya müəyyən bir sosial qrupla məhdudlaşır: “Xüsusi adı xarakterizə edən şey, onun istifadəsinin sosial bir fakt və təqdimatla tənzimlənməsidir. Budur, biz, şübhəsiz ki, dil və ya məntiqi tərifdən uzaqlaşırıq, lakin, müəyyən bir reallığa yaxınlaşırıq ...”

Bu onomastiklərin davamlı qarşılaşdığı bir reallıqdır. Şübhəsiz bu yaxınlıq onu xüsusi adları müəyyən etməkdən daha çox izah etməyə vadar edir. Nəticədə, ona elə gəlir ki, bu adların mürəkkəbliyi təbiətindən daha çox tarixlərindədir. Bu təbiətin maraqlı olmamasından irəli gəlir ... Ancaq onomastik tədqiqatlar tədricən onu ümumi adın təbiətinə endirir, çünki, əslində, xüsusi ad diaxronik olaraq mənası artıq başa düşülməyən bir ümumi addır: bu mənəni başa düşmək onu diaxronik olaraq həmişə olduğu kimi, törədiyi ümumi adın hesabına köçürməkdir: və bu mənəni anlamaq - məsələn, etiologiya da daxil olmaqla, digər məsələlərlə yanaşı - onomastiklərin payına düşür.

Nəhayət, bu işdə məsuliyyəti Volteri parodiya edərək onomastik senzuranın üzərinə qoymaq olarmı? Və «*Çox müdriklər xüsusi adın romanını yazdılar, yalnız tək bir müdrik ondan sadə tarix yaratdı*» mülahizəsini irəli sürmək olarmı?

Onomastikanı müxtəlif yollarla dərk edilə bilməsi üçün müəyyən etmək və xüsusən də, Nouvelle Revue d'Onomastique tərəfindən tətbiq olunan standart formada araşdırmaq - bu iki müzakirə mövzusu bizə nominasiya sistemləri və onomastikanın gələcəyi ilə bağlı araşdırmaların xülasəsini verməyə imkan yaradır.

Onomastika haqqında bu qəbildən olan bütün belə sualların cavabını bu sahədə dərinlən tədqiqatlar aparmaqla tapmağa çalışmaq lazımdır. Bu sahədə onomastikaya aid elmi mənbələr, o cümlədən 1960-cı ildə Albert Doza düşüncəsinin varisləri tərəfindən yaradılan Fransa Onomastika Cəmiyyətinin ildə iki dəfə nəşr edilən jurnalı (*Revue internationale d'onomastique*) tədqiqat mənbəyi kimi istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Beauzée M. Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage. Par M. Beauzée de la Société royale des sciences et arts de Metz, des Sociétés littéraires d'Arras et d'Auxerre, professeur de grammaire à l'école royale militaire. Tom I, l'imprimerie J.Barbou, rue et vis à vis la grille des Mathurins, -Paris, -1767, -p. 235-258.
2. E.Benveniste. Problèmes de linguistique générale, -Paris, Gallimard, -1976, II, -p. 200.
3. Buyssens E. Les noms singulier, Cahiers Ferdinand de Saussure, n° 28, Librairie Droz, -Paris, -1973, -p. 25.
4. Camproux C., Baylon C. et Fabre P. *Les Noms de lieux et de personnes*, -Paris, Nathan, -1982, -p. 16.
5. De Brosses. Traité de la formation mécanique des langues et des principes physiques de l'étymologie, -Paris, chez Saillant, Vincent et Desaint, -1765, -559 p.
6. Ducrot O. et Todorov T. *Dictionnaire encyclopédique des Sciences du langage*, -Paris, Seuil, -1972, -p. 321.
7. Dumarsais. *Œuvres complètes*, Tom IV, Paris, chez Furne, libraire-éditeur, Quai des Augustins, -1758, -p. 193 (900 p.)
8. W. Mańczak. *Le Nom propre et le nom commun*. Revue internationale d'onomastique, n° 3, -Paris, -1968, -p. 207-217.
9. Molino J. Le Nom propre dans la langue, *Langages*, n° 66, -Paris, -1982, -p. 5-20.
10. Kleiber G. *Problèmes de référence : descriptions définies et noms propres*, Klincksieck, -Paris, -1981, -538 p.
11. Pariente J.C. *L'Analyse du langage à Port-Royal*, Paris, Les Editions de Minuit, «Le sens commun», -1985, -p.162-163.
12. Polge H. Archéologie et toponymie : pour une prospection archéologique systématique du Gers. Bull. de la Soc. archéol., histor., litt. et scient. du Gers LIX, -Paris, -1958, -p. 631-637.
13. Revue internationale d'onomastique, n° 3, -Paris, -1968, -p. 33-54.
14. Revue internationale d'onomastique, n° 3, -Paris, -1968, -p. 205-218.
15. Revue internationale d'onomastique, n° 1, -Paris, -1975, -p. 49-52.
16. Sahlin G, César Chesneau. *Dumarsais et son rôle dans l'évolution de la Grammaire générale*, Les presses universitaires de France, -Paris, 49, Boulevard Saint-Michel, -1928,- 534 p.
17. New Comprehensive French-Russian Phraseological Dictionary. Moscow, Russian language, Media, -2005, -1624 p.
18. [http:// journals.openedition.org/praxematique/1383](http://journals.openedition.org/praxematique/1383).
19. <https://turuz.com/book/title/Azerbaijan Onomastikasi Baki 1990 Kiril 91s>

Göndərilib: 16.04.2021

Qəbul edilib: 21.04.2021